

УДК 930.2:[339.54(477.82/.83):903.2(37)]«00»

**ВЗАЄМОВІДНОСИНИ НАСЕЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО ПРИКАРПАТТЯ І ЗАХІДНОЇ
ВОЛИНИ З ПРОВІНЦІЙНО-РИМСЬКИМ
СВІТОМ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ І ТИС. Н.Е.****THE RELATIONS OF THE POPULATION OF
THE UKRAINIAN PRYKARPATTIA AND THE
WESTERN VOLYN WITH THE PROVINCIAL-
ROMAN WORLD IN THE FIRST HALF OF THE
FIRST MILLENNIUM AD****Онищук Я. І.,**

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, Львівський національний університет ім. Івана Франка (Львів, Україна), e-mail: onyshchuk@ukr.net

Onyshchuk J. I.,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Archeology and Special Historical Sciences at the Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine), e-mail: onyshchuk@ukr.net

У першій половині I тис. н.е. активізувалися контакти населення лісостепової зони України з провінційно-римським світом. Вони пов'язані з утворенням провінції Дакія, кордони якої сягали Карпатських гір, війнами на лімесі, участь в яких брали численні варварські племена, торговельно-обмінними відносинами тощо. Налагодження таких стосунків було викликано двосторонніми інтересами: з одного боку римська адміністрація була зацікавлена в політичній та економічній стабільності на прилімесних територіях, а з іншого – добросусідські та торговельні відносини з Римом були вигідні різним прошаркам варварського суспільства, передусім знаті. Свідченням таких контактів є римські імпорти на археологічних пам'ятках досліджуваної території, які надходили на землі сучасної України у вигляді монет, прикрас, амфорної тари, престижного червонолакового, металевого та скляного посуду, предметів побутової тощо. Гунська навала зруйнувала існуючу систему торговельних зв'язків і політичний баланс сил, спричинивши в кінцевому результаті розвал Римської імперії.

Ключові слова: торговельні відносини, культурні впливи, провінційно-римський світ, варварські племена, римські імпорти, археологічні пам'ятки.

In the first half of the 1st millennium AD the contacts of the population of the forest-steppe zone of Ukraine with the provincial-Roman world were intensified. They were associated with the formation of the province of Dacia, whose borders reached the Carpathian Mountains, with the wars on limes, which involved numerous barbaric tribes, with trade and exchange relations, and others like that. The establishment of such relationships was due to bilateral interests: on the one hand, the Roman administration was interested in political and economic stability in the near-limes territories, and on the other hand, good-neighborly relations and trade relations with Rome were beneficial to various strata of the barbaric society, primarily the nobility. The evidence of such contacts was Roman imports, which in large numbers were coming to the land of modern Ukraine in the form of coins, ornaments, amphora containers, prestigious red-lacquer, metal and glass utensils, household items, etc. The Hun invasion destroyed the existing system of trade relations and the political balance of power which caused the ultimate collapse of the Roman Empire.

Keywords: trade relations, cultural influences, provincial-roman world, barbaric tribes, Roman imports, archaeological sites.

Проблема взаємовідносин населення сучасної України з провінційно-римським світом є досить складною для вивчення з огляду на брак і неоднозначність історичних та археологічних джерел. Завдяки своїй актуальності ця тема неодноразово порушувалася в науковій літературі [6, с. 197–216; 9, с. 180–192; 10, с.146–166; 11; 12, с. 84–109; 13; 14; 21, с. 87–107; 24, с. 50–52;

25; 29, с. 176–183 та ін.]. Одним із важливих її аспектів є поширення політичних, економічних і культурних впливів Римської імперії на землі, розташовані за межами лімесу. В основі такого роду взаємин лежали, насамперед, інтереси Риму, який намагався таким чином забезпечити свою політичну та економічну стабільність.

У результаті завоювання у 101–107 рр. імператором Марком Ульпієм Траяном (98–117) території Дакії, кордони імперії досягли Карпатських гір. Одночасно із романізацією новоствореної провінції, землі українського Прикарпаття стають зоною інтенсивних взаємовідносин між варварською та провінційно-римською людністю. Налагодження таких стосунків було викликано двосторонніми економічними інтересами. У мирних контактах з населенням, яке проживало за межами імперії, була зацікавлена насамперед адміністрація та жителі новостворених провінцій. Потреби римських гарнізонів, спорудження фортець і військових таборів, доріг, розбудова інфраструктури позитивно вплинули на розвиток економіки цілих регіонів, створивши потужний ринок споживання. З іншого боку, добросусідські взаємини і торгівля з Римом була вигідна різним, насамперед заможним, прошаркам варварського суспільства. Роль посередників у взаємовідносинах найчастіше відігравали провінційні міста як центри ремесла і торгівлі. Саме тут розташовувалися найбільші ринки збуту провінційно-римських і варварських товарів. Крім того, на місці стаціонування армійських таборів та цивільних поселень біля них, виникали базари, окремі з яких згодом розвинулися у процвітаючі міста (Агріппіна – сучасний Кельн, Аквінкум – Будапешт, Бонна – Бонн, Віндобона – Відень, Могунціум – Майнц, Сінгідунум – Белград тощо) [30, с. 22]. Сюди, з-за лімесу, провозили худобу (коней і биків), рабів, диких тварин для римських амфітеатрів, шкіри, хутро, зерно, мед, віск тощо [11, с. 174]. З території Прикарпаття у землі імперії у великій кількості надходила сіль, яку не тільки виварювали із ропи, а й добували з родовищ біля сучасних сіл Солотвино, Новоселиця, Добрянське, Бараниці та ін. З імпортованих речей на варварські землі постачали тканини, одяг, взуття, кераміку, скляні вироби, різноманітні прикраси, вино, олію та інше. Про важливе значення для Риму торговельних відносин писав античний історик Полібій (Полівій): «Для необхідних життєвих потреб країни, що оточують Понт, доставляють нам худобу і велику кількість, безперечно, відмінних рабів, а з предметів розкоші постачають в достатку мед, віск і солону рибу. Отримують вони з продуктів, які мають в надлишку наші країни, олію та всякого роду вино; хлібом вони обмінюються з нами: то доставляють його на випадок потреби, то отримують [від нас]» [1, с. 440–441].

Під контролем намісників прикордонних провінцій перебували як торговельні ринки, так і потоки товарів, які надходили з території імперії у напрямку Дністра та Карпатських перевалів. Для закупівлі коней і хліба для римської армії невеликі

військові підрозділи здійснювали подорожі далеко за межі дакійського кордону. Зокрема, знахідка у середині XIX ст. біля с. Мишків Заліщицького повіту на Тернопільщині бронзової руки, що тримає кулю, з посвятою богу Юпітерові–Доліхену, а також цегли з римським написом «СОН. Х. MAUR», може свідчити про перебування у Середньому Подністер'ї римських допоміжних військових частин, які належали до I–ї Іспанської та X–ї Мавританської когорти [5, с. 43–45; 3, с. 35–37] і хронологічно відповідати періодові 180–230 рр. н.е. [4, с. 15]. Іншої думки у свій час притримувався Дон Люстгаус, який вважав, що «...ручка мишковська в жодний спосіб не може свідчити про перебування римських військ на теренах північніше Карпат»¹. Він був упевнений, що оскільки цей предмет має виключно вотивний характер, то мав бути посвячений богу Юпітеру Доліхену там, де йому поклонялися. Це могла бути римська провінція Дакія, на території якої від 107 р. дислокувалася Перша Іспанська когорта («Cohors I. Flavia Ulpia Hispanorum milliaria equitata civium Romanorum»). Звідти потрапила у Мишків або як воєнний трофей, взятий під час набігу варварських племен на Дакію у 166–171 рр., або випадково у вигляді імпорту вже наприкінці пізньоримського часу [34, с. 180–181]. Єжи Колендо, Ян Тринковський, Борис Магомедов та інші дослідники припускали, що рука з Мишкова була захоплена варварами у римському військовому святилищі–санктуарії Орхею Бістріцей (Orheiu Bistriței) у провінції Дакія в дещо пізніший період – час Готських війн [33, с. 84–85; 17, с. 177–178; 28, с. 90–92].

До категорії провінційно–римських імпортів, знайдених під час досліджень археологічних пам'яток на території заходу України, відносяться амфорна тара, кераміка типу «terrasigillata», металевий скляний посуд, прикраси, монети тощо. Цілі форми і уламки амфор відомі в комплексах липицької, вельбарської, черняхівської культур, а також культури карпатських курганів. У них, переважно, зберігали і перевозили вино та оливкову олію, однак могли використовувати й для транспортування різноманітних сипучих харчових продуктів або інгредієнтів для виробництва. Ймовірним джерелом постачання такої продукції були міста Північного Причорномор'я [7, с. 101], хоча якась частина могла надходити також з Дакії або інших дунайських провінцій [14, с. 163].

Окрему групу імпортних виробів на досліджуваній території становить кераміка типу «terra sigillata». Вона представлена чашоподібними червонолаковими посудинами відома на зубрицьких (Підберізці, Сокільники–I), черняхівських (Черепин, Звенигород) та вельбарських (Хрінники) поселеннях. На деяких фрагментах збереглися рельєфні орнаменти, сюжети римської міфології. На двох уламках із Звенигорода простежені клейма гончарів «SVARAD» і «SINTUSMUS». Згідно з дослідженнями А. Т. Сміленко посуд з іменем «Svarad» відомий з місцевості Bonassac у

Південній Галлії, а «Sintusmus» – з трьох пунктів Zézoux, Ittenweiler і Rheinzabern у Східній Галлії [26, с. 60]. Я. Пастернак вважав, що зазначена продукція надходила із римської провінції Галлії [23, с. 10]. Таке ж припущення висловив В. Д. Баран, зазначаючи, що у Верхнє Подністер'я червонолаковий посуд міг потрапити з території Галлії або Рейнської області [7, с. 101].

Важливими знахідками на території Північно–Східного Прикарпаття та Західного Побужжя є посуд, виготовлений з бронзового сплаву і скла. Зокрема, уламок ойнохої з фігурною ручкою, прикрашеною масками Пана, та десять фрагментів іншої посудини з плоскими вінцями і тригранною ручкою походять з багатого поховання липицької культури у с. Колоколин на Івано–Франківщині [36, с. 155–164]. Бронзові сітула і казан з антропоморфними підвісами–атташами, скляні два кубки, дві чаші, фрагменти кераміки типу «terrasigillata» тощо знайдено в одному із поховань нещодавно відкритого кремаційного могильника др. пол. II ст. н.е. Карів–I у Західному Побужжі. На Північно–Західному Поділлі і Волині такий посуд відомий з т.зв. «князівських» поховань у Чижикові на Львівщині, Чернелеві–Руському, Рудці на Тернопільщині, Дерев'яному на Рівненщині, поселеннях у Неслухові, із м. Кам'янка–Бузька Львівської області. Дві срібні посудини були присутні в комплексі Борочиського монетно–речового скарбу на Горохівщині Волинської області.

На особливу увагу заслуговує бронзове начиння з Чижикова та Карова. В першому випадку воно знайдене у похованні липицької культури і складалося з ойнохої, миски, ручки патери, двох шпор, а також маленької напівовальної накладки. Подібний бронзовий посуд виготовляли наприкінці I тис. н.е. у римських майстернях Кампанії або інших районах Італії, звідки він міг бути провезений на територію Волино–Подільського пограниччя через Дакію [27, с. 241]. У захороненні №2 Карівського могильника були присутні дві бронзові посудини: казан і сітула. Перша із них, яка за типологією Г. Ю. Еггерса належить до 14 групи римського посуду [32, taf. 3: 14], використовувалася як поховальна урна. Вона має 3 кронштейни–атташі для підвішування у вигляді погрудь бородатих чоловіків із зачісками типу «свебського вузла» (т.зв. «nodus Suebicus»). Приналежність казана до германської людності свебського культурного кола не викликає сумніву. Римський історик Корнелій Тацит писав, що серед багатьох племен, що населяли землі «Germania magna» між Рейном і Віслою, виділяються свеби (свеви), які «...зачісують волосся на бік і зв'язують його вузлом. Цим свеби відрізняються від інших германців, а вільні свеби – від своїх рабів...» [2, с. 77]. На сьогодні, окрім карівського, відомо ще два екземпляри з подібними антропоморфними атташами із Мушова (Mušov) на Моравії (Чехія) і Чарнувка (Czarnówko) на польському Помор'ї [37, с. 327–387]. Безперечно, що продукування цього посуду здійснювалося на території Римської

¹ Тут і надалі переклад Я. Онищука

імперії високопрофесійними майстрами. Невелика кількість знайдених екземплярів, а також певна відмінність вигляду антропоморфних фігур на кожному із них, свідчить, що таку продукцію виготовляли в обмеженій кількості на замовлення римської адміністрації. Існування системи клієнтських відносин між прилімесними варварами та Римом дозволяє припустити приналежність подібних виробів до категорії престижних подарунків племінній знаті за заслуги або певні зобов'язання перед імперією. У нашому випадку казан із зображенням чоловіків (воїнів, героїв?) з «*nodus Suebicus*» був призначений для правлячої верхівки, можливо королівського рівня, котрогось із свебських племен. Використання цієї посудини для захоронення в ній останків господаря засвідчує неабияке значення таких предметів, підкреслюючи статус їхнього власника – союзника чи друга «Великого Риму» [22, с. 174–176, 370–371].

Друга бронзова посудина з Карова представляє відро–сітулу з легко розхиленими вінцями. На шийці розташовані два атташі для кріплення дугоподібної ручки, а на денці – 3 пірамідальні ніжки. Кронштейни–атташі оздоблені антропоморфними сюжетами у вигляді жіночих «личин», які нагадують міфологічних сирен; ручка має два гачки–зачепа декоровані рифленими зображеннями лебединих голів. За вищезданою типологією Г. Ю. Еггерса такі екземпляри належать до 28 типу римського імпортного посуду [32, taf. 4: 28]. Аналогії до сітули відомі на ряді пам'яток Центральної Європи. Вони відрізняються елементами оздоблення ручок, якістю виготовлення атташів та формою ніжок. Майже ідентичною до карівської є погано збережена посудина із поховання в с. Незабиліце (*Nezabylice*) поблизу м. Хомутов у Чехії. Її відрізняє хіба що деяка схематичність у оздобленні атташів [35, s. 347–349, 355, obr. 1].

Найчисленнішу групу предметів провінційно–римського імпорту на території України становлять монети. У більшій чи меншій кількості вони присутні в усіх культурах першої половини I тис. н.е. Найраніші римські монети поширилися на території Північного Прикарпаття та Поділля разом із носіями пшеворської та липицької культур. Напевне із липицькими племенами треба пов'язувати скупчення республіканських денаріїв II–I ст. до н.е. біля сіл Почапи (Почапи–I і Почапи–II), Бонишин, Червоне [20, с. 76–78] та Княже Золочівського р-ну на Львівщині. Монети цього часу, на відміну від імператорських денаріїв, на землях України зустрічаються дуже рідко. Натомість знахідки останніх часто трапляються в комплексах культур липицької, зубрицької, вельбарської, черняхівської та карпатських курганів.

У більшості випадків на пам'ятках пізньоримського часу знаходять срібні римські монети I–II ст. н.е., оскільки у пізніших емісіях частка срібла щоразу зменшувалася. Загальновідомо, що з другої половини III ст. антонініани вже карбували з міді, покритої тонким шаром срібла. Тому різного роду контрибуції, виплати найманцям за

службу та інші грошові операції проводилися повноцінною срібною монетою раннях зразків. Як вважає Б. В. Магомедов, основний вплив такого роду платіжних засобів відбувся в період т.зв. «Скіфських (Готських) війн» (сер. III ст. н.е.), коли Рим був змушений платити варварам доволі значні грошові суми. Наприклад, у 251 році, після поразки римської армії на Нижньому Дунаї, імператор Гай Требоніан Галл (251–253) зобов'язався виплачувати коаліції готів та карпів щорічні грошові субсидії [15, с. 111]. Подібної думки дотримувався також М. Б. Щукін, вважаючи, що повноцінні срібні монети потрапляли на територію черняхівської культури у вигляді виплат федератам з римської державної скарбниці, де зберігалися уже вийшли з обігу грошові знаки раннього карбування [31, с. 201]. Аби задобрити вождів і створити своєрідну «зону спокою» на прилімесних територіях римська військова та адміністративна влада їх щедро обдаровувала за лояльне ставлення до імперії або службу імператору. З воєнно–політичною діяльністю готів у середині – кінці III ст. пов'язує прихід на варварські території основної кількості монет раннього карбування також К. В. Мизгін [18, с. 53].

Як було зазначено, джерелами надходження до варварських племен римських грошей були субсидії Римської імперії племінним вождям згідно союзницьких договорів, виплати за наймання військових загонів, викуп полонених, пограбування провінційних міст тощо [16, с. 47; 19, с. 59–65]. На нашу думку, також не варто применшувати у цьому й роль торговельних взаємин. Античні автори чітко говорять про наявність в середовищі германців грошових відносин, принаймні на рівні племінної верхівки. Зокрема, Корнелій Тацит відзначав: «... найближчі [до Рейну і Дунаю племена] цінять золото та срібло для використання у торгівлі: вони признають деякі види наших монет і віддають їм перевагу; ті що живуть в середині країни користуються більш простою і давньою формою торгівлі, а саме – міновою. З монет вони найбільше схвалюють старовинні і давно відомі – серрати і бігати; взагалі вони домагаються більше срібла, ніж золота, не через любов до нього, а тому, що під час торгівлі звичайними і дешевими предметами зручніше мати запас срібних монет» [2, с. 57–58].

Зовнішня торгівля населення, яке проживало в першій половині I тис. н.е. на північ і північний схід від Карпат, залежала від політичної стабільності на римському лімесі. Глибока криза, що охопила імперію в III ст. н.е., негативно вплинула на контакти провінційного населення з людністю культур черняхівської та карпатських курганів. З кінця III ст. н.е. починається період відносно політичної та економічної стабілізації. Це, відповідно, позначилося на збільшенні об'ємів торгівлі з варварським світом. За даними Л. В. Вакуленко, більшість римських імпортив на пам'ятках Прикарпаття датується саме IV ст. н.е. [8, с. 10].

Отже, знахідки імпортивних предметів на пам'ятках культур карпатських курганів, черняхівської та вельбарської засвідчують контакти

їхніх носіїв з людністю римських провінцій. Нижню Мезію, Дакію, Паннонію, Галлію та інші прилімесні території пов'язували з варварським світом річкові та сухопутні шляхи. На землі Прикарпаття, Поділля і Волині вони пролягали по Дністру, Пруту з притоками, а також через Карпатські перевали. І хоча торговельні відносини імперії з племенами Європейського Барбарікуму мали взаємовигідний характер, її політична стабільність не могла існувати без контактів із ними. Від сировинної бази за Дунаєм залежала як економіка римських провінцій, так і розвиток продуктивних сил у метрополії. Погіршення економічних взаємин з варварським населенням призвело до втрати Римом політичного контролю над ним. Гунська навала поклала початок краху існуючої системи взаємовідносин і балансу сил, що в кінцевому результаті спричинило розвал Римської імперії та завершило надзвичайно важливий і складний період таких стосунків. Не маючи власної економічної підоснови, матеріальний розвиток черняхівського населення, зумовлений активними провінційно-римськими впливами, торговельно-економічними контактами, а також грабівницькими війнами, у швидкому часі призупинився. Звичаєва (місцева) культура поступово поглинула досягнення пізньоримського часу в економіці, побуті та господарстві, розвиваючись надалі на основі давніх етнічно-племінних традицій.

Список використаних джерел

1. Полибий, 1890. 'История', *Известия древних писателей о Скифии и Кавказе*, ред. Латышев В. В., СПб., т.1, с.440-444.
2. Тацит, Публій Корнелій, 1937. 'Германия', *Древние германцы. Сборник документов*, ред. Удальцов А. Д., М., с.55-82.
3. Бандрівський, М., 1997. 'Про час появи техніки кам'яної кладки і мурування на західноукраїнських землях', *Вісник Інституту Українознавства*, Львів, ч.8, с.33-40.
4. Бандрівський, М., Бандровський, О., 1992. 'Поява пам'яток східносередземноморських культів на Придністровському Поділлі', *Україна в минулому*, Львів, вип.2, с.5-26.
5. Бандровський, О., 1992. 'Свідчення про перебування римських допоміжних з'єднань у Подністров'ї', *Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині*, Львів, вип.2, с.43-45.
6. Бандровський, О., 2002. 'Зовнішня політика Римської імперії в добу правління імператора Траяна (за даними Діона Кассія)', *Carpatica – Карпатика. Карпати в давнину*, Ужгород, вип.15, с.197-216.
7. Баран, ВД., 1981. 'Черняхівська культура (за матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу)', К.: *Наукова думка*, 264 с.
8. Вакуленко, Л., 1996. 'Внутрішній та зовнішній обмін у населення Українських Карпат', *Бойківщина. Історія та сучасність. Матеріали історико-народознавчої конференції «Минуле і сучасне Бойківщини»*, Львів, с.10-11.
9. Колосовская, ЮК., 1980. 'Проблема «Рим – варвары» в советской историографии античности последних десятилетий', *Вестник древней истории*, М., №3, с.180-192.
10. Колосовская, ЮК., 1996. 'Некоторые вопросы взаимоотношений Римской империи с варварским миром', *Вестник древней истории*, М., №2, с.146-166.
11. Колосовская, ЮК., 2000. 'Рим и мир племен на Дунае I-IV вв. н.э.', М.: *Наука*, 288 с.
12. Котигорошко, ВГ., 2005. 'Романізація Дакії та її вплив на північну периферію Карпатського ареалу', *Carpatica – Карпатика. Давнина і сучасність*, Ужгород, вип.33, с.84-109.
13. Кропоткин, ВВ., 1967. 'Экономические связи Восточной Европы в I тысячелетии нашей эры', М.: *Наука*, 136 с.
14. Кругликова, ИТ., 1955. 'Дакция в эпоху римской оккупации', Академия наук СССР, М., 168 с.
15. Магомедов, Б., 2001. 'Черняховская культура. Проблема этноса', Lublin, 290 с.
16. Магомедов, БВ., 2006. 'Монеты как джерело вивчення історії племен черняхівської культури', *Археологія*, №4, с.46-51.
17. Магомедов, БВ., 2010. 'Знахідки предметів римського імпорту з металу на черняхівських пам'ятках України', *Археологія і давня історія України. Археологія Правобережної України*, вип.2, с.174-182.
18. Мызгин, КВ., 2008. 'К вопросу о времени поступления римских монет в среду черняховского населения', *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, №816, вип.40: Історія, Харків, с.50-63.
19. Мызгин, К., 2010. 'До питання про джерела потрапляння римських монет до населення черняхівської культури', *Археологічні студії*, Чернівці, вип.4, с.58-66.
20. Мызгин, К., 2017. 'Римские республиканские монеты и их имитации с территории Украины и Беларуси', Варшава, 290 с.
21. Онищук, Я., 2013. 'Провінційно-римські культурні впливи на племена Українського Прикарпаття у першій половині I тис. н.е.', *Transkarpackie kontakty kulturowe w okresie lateńskim, rzymskim i wczesnym średniowieczu*, Krosno, s.87-107.
22. Онищук, ЯІ., 2018. 'Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій половині I тис. н.е.: культурно-історичний аспект', ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 568 с.
23. Пастернак, Я., 1931. 'Нововідкриті римські пам'ятки з Галичини та Волині', *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*, Львів, № СLI, с.1-17.
24. Пивоваров, СВ., 1996. 'Вплив пізньоантичного світу на стародавнє населення Східної Європи', *Тези доповідей української делегації на VI Міжнародному конгресі слов'янської археології (Новгород, Росія, 1996 р.)*, К., с.50-52.
25. Ременников, АМ., 1984. 'Борьба племен Северного Подунавья и Поднестровья с Римом и её роль в падении Римской империи', Казань, 285 с.
26. Сміленко, АТ., 1952. 'Про деякі датуючі речі в культурі полів поховань', *Археологія*, №VI, с.51-73.
27. Смишко, МЮ., 1957. 'Богатое погребение начала нашей эры в Львовской области', *Советская археология*, №1, с.238-243.
28. Ткач, С., 2013. 'Костобоки в Маркоманских войнах', *Revista Arheologică. Serie nouă*, Chişinău, vol.IX, №2, p.85-103.
29. Холонюк, ТВ., 2001. 'Германські племена та їх взаємовідносини з Римською імперією в I-II ст. н.е.', *Carpatica – Карпатика. Давня історія України і суміжних регіонів*, Ужгород, вип.13, с.176-183.
30. Чорновол, І., 2012. 'Фронтири стародавнього Риму', *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, вип.XVI, с.18-31.
31. Щукин, МБ., 2005. 'Готский путь (готы, Рим и черняховская культура)', Филологический факультет СПбГУ, СПб., 576 с.
32. Eggers, HJ., 1951. 'Der römische import im freien Germanien', Hamburg, 212 s., 16 taf., 64 kart.
33. Kolendo, J., Trynkowski, J., 1998. 'Rączka wotywna z Myszkowa lupem pochodzącym z obozu rzymskiego w Dacji', *20 lat archeologii w Masłomęczu*, t. II, Lublin, s.79-90.
34. Lusthaus, D., 1947. 'Brązowa rączka wotywna z Myszkowa', *Archeologia*, Wrocław, №1, s.169-184.
35. Půlpánová-Reszczyńska, A., Půlpán, M., Ondráčková, L. 'Bronzové vědro s obličejovými atašemi typu E 28 z pohřebišťe doby římské v Nezabylicích, okr. Chomutov', *Archeologie ve středních Čechách*, r.21, Praha, s.347-360.
36. Śmiszko, M., 1935. 'Stanowisko wczesnorzymskie w Kołokolinie, pow. Rohatyński', *Wiadomości archeologiczne*, t.XIII, Warszawa, s.155-164.
37. Tejral, J., 2004. 'Mušov und Czarnówko: Bemerkungen zu weiträumigen Verbindungen zwischen germanischen Herrschaftszentren', *Friesinger H., Stuppner A. (Hrsg.). Zentrum und Peripherie: Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte: Materialien des 13. Internationalen Symposiums «Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum»*, Wien, s.327-387.

References

1. Polivy, 1890. 'Istoriya (History)', *Izvestiya drevnih pisateley o Skifii i Kavkaze*, red. Latyshev V. V., SPb., vol.1, s.440-444.

2. Tacitus, Publius Cornelius, 1937. 'Germaniya (Germany)', *Drevnie germantsyi. Sbornik dokumentov*, red. Udaltsov A. D., M., s.55–82.
3. Bandrivskii, M., 1997. 'Pro chas poiyavy tekhniki kamiano klady i muruvannya na zachidnoukrainskykh zemliakh (About the time of the appearance of the technique of stone setting and masonry in the western Ukrainian lands)', *Ukrzakhidproektrestavratsiia*, Lviv, cz.8, s.33–40.
4. Bandrivskii M., Bandrovsky O., 1992. 'Poiava pamiatok skhidnoseredzemnomorskykh kultiv na Prydnistrovskomu Podilli (Appearance of the monuments of the Mediterranean cults at the Podillya of Transdnistria)', *Ukraina v mynulomu*, Lviv, vol.2, s.5–26.
5. Bandrovskiy, OG., 1992. 'Svidchennia pro perebuvannya rymskykh dopomizhnykh ziednan u Podnistrovi (An indication of the presence of Roman auxiliary connections in Transnistria)', *Novi materialy z arkeologii Prykarpattia i Volyni*, Lviv, vyp.2, s.43–45.
6. Bandrovskiy, OG., 2002. 'Zovnishnia polityka Rymsoi imperii v dobu pravlinnia imperatora Traiana (za danymy Diona Kassii) (Foreign policy of the Roman Empire during the reign of Emperor Trajan (according to Dion Cassius)', *Carpatica – Karpatyka. Karpaty v davnynu*, Uzhhorod, vyp.15, s.197–216.
7. Baran, VD., 1981. 'Cherniakhivska kultura (za materialamy Verkhnoho Dnistra i Zakhidnoho Buhu) (Chernyakhiv culture (based on the materials of the Upper Dniester and the Western Bug))', K.: *Naukova dumka*, 264 s.
8. Vakulenko, L., 1996. 'Vnutrishnij ta zovnishnij obmin u naselennja Ukrai'ns'kyh Karpat (Internal and external exchange among the population of the Ukrainian Carpathians)', *Boikivshchyna. Istorii ta suchasnist. Materialy istoriko–narodoznavchoi konferentsii «Mynule i suchasne Boikivshchyny»*, Lviv, s.10–11.
9. Kolosovskaya, YuK., 1980. 'Problema «Rim – varvary» v sovetskoj istoriografii antichnosti poslednih desjatiletij (The problem of «Rome – the barbarians» in the Soviet historiography of antiquity of the last decades)', *Vestnik drevney istorii*, M., №3, s.180–192.
10. Kolosovskaya, YuK., 1996. 'Nekotorye voprosy vzaimotnoshenij Rimskoj imperii s varvarskim mirom (Some questions of the relationship of the Roman Empire with the barbaric world)', *Vestnik drevney istorii*, M., №2, s.146–166.
11. Kolosovskaya, YuK., 2000. 'Rim i mir plemion na Dunae I–IV vv. n.e. (Rome and the world of tribes on the Danube I – IV centuries of our era)', M.: *Nauka*, 288 s.
12. Kotyhoroshko, VG., 2005. 'Romanizatsiia Dakii ta yii vplyv na pivnichnu peryferiu Karpatskoho arealu (Romanization of Dacia and its influence on the northern periphery of the Carpathian Range)', *Carpatica – Karpatyka. Davnyina i suchasnist'*, Uzhhorod, vyp.33, s.84–109.
13. Kropotyn, VV., 1967. 'Ekonomicheskie svyazy Vostochnoy Evropy v I tysyacheletii nashey ery (Economic ties of Eastern Europe in the 1st millennium AD)', M.: *Nauka*, 136 s.
14. Kruglikova, IT., 1955. 'Dakiya v epohu rymsoy okkupatsii (Dacia in the era of the Roman occupation)', *Akademyia nauk SSSR*, M., 168 s.
15. Magomedov, BV., 2001. 'Chernyahovskaya kultura. Problema etnosa (Chernyakhov culture. Ethnos problem)', Lublin, 290 s.
16. Mahomedov, BV., 2006. 'Monety yak dzherelo vyvchennia istorii plemen cherniakhivskoi kultury (Coins as a source for studying the history of the tribes of Chernyakhiv culture)', *Arkeolohiia*, №4, s.46–51.
17. Mahomedov, BV., 2010. 'Znakhidky predmetiv rymsoho importu z metalu na cherniakhivskykh pamiatkakh Ukrainy, Arkheolohiia i davnii istoriia Ukrainy (Findings of metal objects of Roman import on Chernyakhiv monuments of Ukraine)', *Arkeolohiia Pravoberezhnoi Ukrainy*, K., vyp.2, s.174–182.
18. Myzgin, KV., 2008. 'K voprosu o vremeni postuplennia rymskih monet v sredu chernyahovskogo naseleniya (To the question of the time of the receipt of Roman coins to the environment of the Chernyakhov population)', *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, №816, vyp.40: Istorii, Kharkiv, s.53–60.
19. Myzghin, K., 2010. 'Do pytannia pro dzherela potraplian rymskykh monet do naselennia cherniakhivskoi kultury (To the question of the time of the receipt of Roman coins to the environment of the Chernyakhov population)', *Arkeolohichni studii*, Chernivtsi, vyp.4, s.58–66.
20. Myzgin, KV., 2017. 'Rimskie respublikanske monety i ih imitatsii s territorii Ukrainy i Belarusi (Roman republican coins and their imitations from the territory of Ukraine and Belarus)', *Varshava*, 290 s.
21. Onyshchuk, Ya., 2013. 'Provintsiino–rymski kulturni vplyvy na plemena Ukrainskoho Prykarpattia u pershii polovyni I tys. n.e. (Provincial and Roman cultural influences on the tribes of the Ukrainian Precarpathians in the first half of the 1st millennium AD)', *Transkarpackie kontakty kulturowe w okresie lateńskim, rzymskim i wczesnym średniowieczu*, Krosno, s.87–107.
22. Onyshchuk, YaI., 2018. 'Naselennia Zakhidnoi Volyni ta Zakhidnoho Podillia u pershii polovyni I tys. n.e.: kulturno–istorychnyi aspekt (The population of Western Volyn and Western Podillya in the first half of the 1st millennium AD.: cultural and historical aspect)', LNU imeni Ivana Franka, Lviv, 568 s.
23. Pasternak, Ya., 1931. 'Novovidryti rymski pamiatky z Halychyny ta Volyni (Newly discovered Roman memorials from Galychyna and Volyn)', *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka*, Lviv, № SLI, s.1–17.
24. Pyvovarov, SV., 1996. 'Vplyv piznoantychnoho svitu na starodavnie naselennia Skhidnoi Yevropy (Influence of the late–antique world on the ancient population of Eastern Europe)', *Tezy dopovidei ukrainskoi delehatsii na VI Mizhnarodnomu khonhresi slovianskoi arkeolohii (Novhorod, Rosiia, 1996 r.)*, K., s.50–52.
25. Remennikov, AM., 1984. 'Borba plemyon Severnogo Podunavya i Podnestrovyia s Rimom i eyo rol v padenii Rimsoy imperii (The struggle of the tribes of the Northern Podunavia and Podnistrovia with Rome and its role in the collapse of the Roman Empire)', Kazan, 285 s.
26. Smilenko, AT., 1952. 'Pro deiaki datuiuchi rechi v kulturi poliv pokhovan (About some of the dated things in the culture of burial fields)', *Arkeolohiia*, №VI, s.51–73.
27. Smyshko, MYu., 1957. 'Bogatoe pogrebenie nachala nashey ery v Lvovskoy oblasti (The rich burial ground of the beginning of our era in the Lviv region)', *Sovetskaya arheologiya*, №1, s.238–243.
28. Tkach, Y., 2013. 'Kostoboki v Markomanskih voynach (Costoboki in Makroman wars)', *Revista Arheologică. Serie nouă*, Chişinău, vol.9, №2, p.85–103.
29. Kholoniuk, TV., 2001. 'Hermanski plemena ta yikh vzaiemovidnosnyy z Rymsoiu imperiieiu v I–II st. n.e. (Germanic tribes and their relationship with the Roman Empire in the I–II centuries AD)', *Carpatica – Karpatyka. Davnia istoriia Ukrainy i sumizhnykh rehioniv*, Uzhhorod, vyp.13, s.176–183.
30. Chornovol, I., 2012. 'Frontyry starodavn'oho Rymu (The frontiers of ancient Rome)', *Drohobitskyi kraieznavchyi zbirnyk*, vyp.XVI, s.18–31.
31. Shchukyn, MB., 2005. 'Gotskiy put' (goty, Rim i chernyahovskaya kultura) (Gothic way (Goths, Rome and Chernyakhov culture), *Filologicheskii fakultet SPbGU*, SPb., 576 s.
32. Eggers, HJ., 1951. 'Der römische import im freien Germanien', Hamburg, 212 s., 16 taf., 64 kart.
33. Kolendo, J., Trynkowski, J., 1998. 'Rączka wotywna z Myszkowa lupem pochodzącym z obozu rzymskiego w Dacji', *20 lat archeologii w Masłomęczu*, t. II, Lublin, s.79–90.
34. Lusthaus, D., 1947. 'Brażowa rączka wotywna z Myszkowa', *Archeologia*, Wrocław, №1, s.169–184.
35. Půlpánová–Reszczyńska, A., Půlpán, M., Ondráčková, L. 'Bronzové vědro s obličejovými atašemi typu E 28 z pohřebiště doby římské v Nezabylicích, okr. Chomutov', *Archeologie ve středních Čechách*, r.21, Praha, s.347–360.
36. Śmiszko, M., 1935. 'Stanowisko wczesnorzymskie w Kołokolinie, pow. Rohatyński', *Wiadomości archeologiczne*, t.XIII, Warszawa, s.155–164.
37. Tejral, J., 2004. 'Mušov und Czarnówko: Bemerkungen zu weiträumigen Verbindungen zwischen germanischen Herrschaftszentren', *Friesinger H., Stuppner A. (Hrsg.). Zentrum und Peripherie: Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte: Materialien des 13. Internationalen Symposiums «Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum»*, Wien, s.327–387.

* * *